

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-74>

УДК 332.055.3

Погосян Л.О.

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця**АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ НА ВРП**

Анотація. Стаття присвячена питанню впливу показників, що характеризують соціальну напруженість та впливають на показник ВРП(ВВП), який характеризує розвиток регіональної системи. На фоні постійних змін, як в Україні так і в світі вчені зазначають, що виникає потреба в дослідженні такого складного питання, як вплив соціальної напруженості на розвиток регіональних систем. Вчені все частіше говорять про те що соціальна напруженість здатна, як стимулювати розвиток так і негативно вплинути на регіональні системи руйнуючи її. В зв'язку із цим, сучасні вчені намагаються не лише відстежити негативний вплив, але і спрогнозувати його для розробки заходів з метою зниження негативного впливу соціальної напруженості. Через важливість побудови якісної прогностичної моделі впливу показників соціальної напруженості, що здатні призвести до зміни головного показника регіонального розвитку (ВРП). Звідси виникає потреба враховувати не тільки окремих вплив кожного з показників соціальної напруженості, але і як її комплексний вплив так і залежність між ними. В зв'язку з тим, що головною метою дослідження соціальної напруженості є розробка рекомендацій щодо подолання їх негативних наслідків для регіональної системи. В роботі запропонована побудова комплексу багатofакторних рівнянь, які дозволяють проаналізувати залежність впливу показників, як на ВРП так і залежність між ними.

Ключові слова: розвиток, соціальна напруженість, економічний розвиток, соціальний розвиток, соціально-економічні показники.

Pohosyan Luiza

Kharkiv National Economy and Economy University Semen Kuznetsya

ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOCIAL TENSION INDICATORS ON GRP

Summary. The article deals with the impact of indicators that characterize social tensions and affect the GRP (GDP), which characterizes the development of the regional system. Against the background of constant changes, both in Ukraine and in the world, scientists say that there is a need to investigate such a complex issue as the impact of social tension on the development of regional systems. Increasingly, scientists are saying that social tension is capable of both stimulating development and negatively affecting regional systems by destroying it. In this regard, modern scientists are trying not only to track the negative impact, but also to predict the ego to design measures to reduce the negative impact of social tension. Due to the importance of building a qualitative predictive model of the impact of social tensions that can change the main indicator of regional development (GRP). Hence the need to take into account not only the individual impact of each of the indicators of social tension, but also its complex impact and the relationship between them. Due to the fact that the main purpose of the study of social tensions is to develop recommendations for overcoming their negative consequences for the regional system. The paper proposes the construction of a set of multifactor equations that allow us to analyze the dependence of the impact of indicators on both GRP and each other. Impact analysis and assessment is important in formulating recommendations to stimulate the growth of an indicator. Due to the fact that with the existing dependencies between the indicators it is impossible to say that the growth of one indicator does not change other indicators. In the article among the indicators of social tension there are only 2 indicators that can be said that when the dynamics of their impact on all other indicators will be quite small, although with increasing social tension by 2 indicators there is also a negative impact on GRP. All other indicators are more dependent on other indicators and have an impact on the region's GRP. Nevertheless, the development of the recommendation takes into account all the features of the system under consideration.

Keywords: development, social tensions, economic development, social development, socio-economic indicators.

Постановка проблеми. Як зазначає більшість вчених, одним із актуальних проблем є вплив соціальної напруженості на розвиток регіональної системи та її безпеки, особливо відносно її економіки та державної цілісності. В зв'язку з цим, виникає потреба в побудові комплексу моделі с дослідження особливості соціальної напруженості на перспективи впливу соціальної напруженості на розвиток та безпеку регіональної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Соціальна напруженість на сьогоднішній день розглядається з різних аспектів виникнення і прояву соціальної напруженості. Проблемою дослідження соціальної напруженості та впливом її виникнення займалися такі вчені: Анікіна Л.А., Артеєв А.В., Артеменко В.,

Григаса Р., Давидова А.А., Дюркгейма Е., Донченко Ю.В., Євченко А.В., Железняков С.С. [1], Клебанова Т.С. [2–6], Трунова Т.Н. [2], Гур'янова Л.С. [4], Сергієнко Е.А. [4], Кононов Д.А. [7], Ястребова А.С., Никифорова О.В., Чаговець Л.А. [13] Іванова О.В., Кизим М.А., Метрона Р., Пирогов І.В., Пірсона Т., Попов Ст.Н. та інші. Попри те, що дослідженнями в цьому напрямку займається багато вчених та через велику багатогранність цієї проблеми на сьогодні єдиного підходу, як в дослідженні так і в методах розробки рекомендацій щодо запобігання соціальної напруженості, так і її системи показників.

Мета статті. В статті розглядається вплив показників соціальної напруженості на показник ВРП та взаємозалежність між показниками.

Що є необхідним для використання в подальшому при оцінці можливих збитків від зростання соціальної напруженості та розробці рекомендації щодо зниження негативного впливу соціальної напруженості на ВРП регіональної системи. Для цього в роботі :

- оцінка залежності між показниками соціальної напруженості на ВРП;
- побудова багатофакторних рівнянь залежності ВРП від показників соціальної напруженості;
- аналіз отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В проведеному дослідженні використовується система показників соціальної напруженості, яка є актуальною для регіональних систем, що входять до макрорегіону (Україна) та показник ВРП за кожної із регіональних із систем. Обрані показники є актуальними для 2015-2018 років, крім показника ВРП до інформаційного простору увійшли наступні показники: Обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами; Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн; Капітальні інвестиції за регіонами; Пасажирооборот, млн. пас.км; Експорт; Кількість підприємств за їх розмірами за регіонами; Загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам для відшкодування витрат на оплату ЖКГ, тис. грн; Кількість прибулих; Безробітне населення (за методологією МОП); Імпорт; Кількість вибулих.

Надалі для побудови багатофакторної моделі залежності показника ВРП від показників соціальної напруженості та між ними. Для реалізації побудови моделі залежності між показниками було проведено стандартизування вихідних даних, оскільки всі показники мають різну розмірність, що ускладнюють побудову якісної моделі. Результати розрахунку кореляційної залежності показника ВРП від показників соціальної напруженості представлені в табл. 1.

Представлені різні показники відповідно до рівня кореляції, усі вони мають високий або середній рівень впливу на показник ВРП. Відповідно до цього існує потреба дослідження не

тільки впливу кожного з окремих показників на показник ВРП але і перевірити їх вплив на один на одного. Для чого існують одразу 2 передумови:

- при побудові багатофакторної моделі залежності ВРП від показників соціальної напруженості не можуть бути одночасно включені показники що мають коефіцієнт кореляції між собою вище ніж 0,7 вище. Оскільки такі показники не вважаються незалежними змінними і повинні включатися до різних рівнянь;
- залежність між самими показниками грає важливу роль при розробці рекомендації щодо зниження соціальної напруженості.

Відповідно до вищезазначених передумов було розраховано матрицю залежності між показниками та сформована схема залежності між показниками соціальної напруженості, яка зображена на рис. 1. Для зручності зображення залежності між показниками та для подальшої побудови багатофакторних рівнянь були використані наступні умовні позначення:

У-ВРП

X1 – Безробітне населення (за методологією МОП);

X2 – Обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами;

X3 – Оборот роздрібної торгівлі, млн.грн;

X4 – Капітальні інвестиції за регіонами;

X5 – Пасажирооборот, млн.пас.км;

X6 – Експорт;

X7 – Імпорт;

X8 – Кількість підприємств за їх розмірами за регіонами;

X9 – Кількість вибулих;

X10 – Кількість прибулих;

X11 – Кількість вибулих.

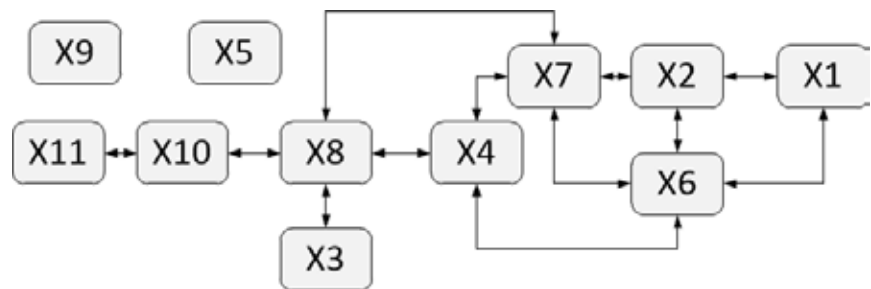

Рис. 1. Залежність між показниками соціальної напруженості

Таблиця 1

Результати отриманих показників рівня кореляційної залежності між показниками соціальної напруженості та показником ВРП

показник	рівень кореляції	показник	рівень кореляції
Безробітне населення (за методологією МОП)	0,796626	Експорт	0,852846
Обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами	0,909177	Імпорт	0,877485
Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн	0,582591	Кількість підприємств за їх розмірами за регіонами	0,873291
Капітальні інвестиції за регіонами	0,917878	Кількість прибулих	0,665231
Пасажирооборот, млн. пас.км	0,538365	Кількість вибулих	0,644861
Загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам для відшкодування витрат на оплату ЖКГ, тис. грн	0,520793		

Джерело: власна розробка автора (Source: Own elaboration)

Відповідно до рис. 1 були зроблені наступні висновки щодо включення показників соціальної напруженості одночасно до одного рівняння багатфакторної моделі залежності ВРП від показників соціальної напруженості.

В першу чергу в рівнянні не можливо використовувати одночасно X1, X2 та X6, оскільки X1 з X2 та X6 мають кореляцію між собою 0,8, що є більше за 0,7, також між X2 та X6 кореляція дорівнює 0,9, що також не дозволяє одночасне їх використання.

Показник X2, має залежність з іншими показниками X6, X7, та як вже було раніше зазначеного з X1. В той же час через незалежність між показниками між X1 та X7 їх включено одночасно до одного рівняння, за умови не включення X2.

Між показниками X3 та X8, оскільки між ними кореляція склала 0,8, тому вони одночасно не включаються до одного рівня.

При включенні показника X4 до рівняння, не входять X6, X7, X8, оскільки кореляція з X7 дорівнює 0,9, а із іншими 0,8. Між собою X6, X7 та X8, також мають кореляції 0,8, яка не дозволяє включення їх до одного рівняння.

Змінна X5 не має високого значення кореляційної залежності із іншими показниками

та може бути включено до кожної з побудованих рівнянь моделі.

За умови включення показника X6 до рівняння слід виключити наступні показники: X1, X2, X4, X7. Одночасно використовувати їх в одному рівнянні неможливо, оскільки їх внутрішня кореляція між собою складає більше за 0,7. В той же час існує слабка кореляція тільки між показниками X4 з X1 та X4 з X2, через що при побудові моделі їх можна використовувати в одному рівнянні.

Змінна X7 включається до рівняння за умови відсутності в ній показників X2, X4, X6, X8, оскільки між переліченими показниками наявна залежність між собою окрім показників X2 та X4.

Включення незалежної змінної X8 до рівняння можливо за умови відсутності в ньому змінних X3, X4, X7, X10.

Відповідно до отриманих висновків про наявність залежності між показниками соціальної напруженості були сформовані наступні регресійні рівняння багатфакторні моделі та їх вплив на ВРП. Відповідно до кожної із побудови функцій були побудовані регресійні рівняння, які представлені нижче (1-11).

$$Y = -0,083 + 0,329X_1 + 0,006X_3 + 0,062X_5 + 0,385X_7 + 0,135X_9 + 0,176X_{10}$$

R Square = 0,919
F = 168,527

(1)

$$Y = -0,74 + 0,258X_1 + 0,02X_3 + 0,08X_5 + 0,449X_7 + 0,147X_9 + 0,138X_{11}$$

R Square = 0,915
F = 159,91

(2)

$$Y = -0,15 + 0,278X_1 + 0,084X_5 + 0,44X_8 + 0,2X_9 + 0,072X_{11}$$

R Square = 0,901
F = 163,023

(3)

$$Y = -0,017X_2 + 0,514X_5 + 0,368X_8 + 0,124X_9 + 0,04X_{11}$$

R Square = 0,969
F = 558,453

(4)

$$Y = -0,011 + 0,038X_5 + 0,37X_6 + 0,354X_8 + 0,224X_9 + 0,107X_{11}$$

R Square = 0,945
F = 308,749

(5)

$$Y = -0,78 + 0,318X_1 + 0,007X_3 + 0,565X_4 - 0,008X_5 + 0,039X_9 + 0,117X_{10}$$

R Square = 0,947
F = 267,614

(6)

t-статистика Усі показники окрім X5 значими

$$Y = -0,068 + 0,271X_1 + 0,016X_3 + 0,61X_4 - 0,001X_5 + 0,39X_9 + 0,097X_{11}$$

R Square = 0,947
F = 265,651

(7)

t-статистика Усі показники окрім X5 значими

$$Y = -0,47 + 0,514X_2 + 0,041X_3 + 0,279X_4 + 0,069X_5 + 0,0513X_9 + 0,119X_{11}$$

R Square = 0,964
F = 397,89

(8)

$$Y = -0,035 + 0,453X_2 + 0,046X_3 + 0,348X_4 + 0,066X_5 + 0,05X_9 + 0,108X_{11}$$

R Square = 0,966
F = 418,01

(9)

$$Y = -0,011 + 0,038X_5 + 0,371X_6 + 0,354X_8 + 0,224X_9 + 0,107X_{11}$$

R Square = 0,945
F = 308,749

(10)

$$Y = -0,028 - 0,032X_3 + 0,087X_5 + 0,489X_6 + 0,222X_9 + 0,245X_{10}$$

R Square = 0,926
F = 224,782

(11)

Кожне з рівнянь включає різні набір показників соціально-економічного розвитку та соціальної напруженості. Всі рівняння мають високий рівень достовірності, як за показником R Square так і за статистикою Фішера. В усіх рівняннях окрім 7 та 8 усі змінні є значущими. В 7 та 8 рівнянні показник X5 є незначущим та через це якість моделі була знижена при виключенні цього показника із рівнянь якість моделі зростає. В побудованих рівняннях враховані усі домінуючі показники впливу на показника ВРП в різних комбінаціях, а коефіцієнти впливу для кожного показника приблизно однаковий у різних рівняннях що підтверджує якісну побудованого на даному етапі комплексу моделі. Ця система рівнянь є важливою частиною дослідження стану регіональної системи та дозволить прогнозувати зміну динаміки показника ВРП при певному розвитку показників. Також важливо є те що при розробці стратегії розвитку макрорегіональної системи в якій завжди враховується аспект зниження соціальної напруженості можна відстежити, що буде відбуватися при стимулюванні росту або зниженні певного показника. Також слід зазначити, що також є важливим те що показники здатні стимулювати зміну динаміки інших показників. Так, наприклад, показник безробіття

населення не враховувався в рівняннях в яких були показники обсягу реалізованої промисловості або експорту. Це пов'язано із тим, що існує залежність між цими показниками і тому зниження або зростання одного з них призведе до зміни рівня іншого показника.

Висновок. В статті було розглянуто системи рівнянь, які залежності ВРП від показників соціальної напруженості. Через існуюче мультиколінеарність 11 рівнянь в яких спостерігається приблизно однаковий коефіцієнт для показника при включенні його до рівняння. Так наприклад для показника безробітне населення коефіцієнт впливу на ВРП знаходиться в діапазоні від 0,329 до 0,258. Така ж сама закономірність спостерігається відносно інших показників.

Оскільки соціальні та економічні показники тісно залежать один від одного у зв'язку із цим оцінка соціальної напруженості, не можлива без економічних, а лише через соціальні показники. Обрання показників соціально-економічного розвитку було проведено раніше, ці показники були обрані, як ті що мають найбільшу вагомий вплив на ВРП в українському суспільстві та економіці впродовж 2015-2018 років. За допомогою цих показників є можливість оцінити фінансовий сторону збитків від соціальної напруженості.

Список літератури:

1. Донченко Ю.В., Євченко А.В., Железняков С.С. Соціально-економічні аспекти оцінки та регулювання територіальної асиметрії у розвитку адміністративних районів. *Питання статистики*. 2004. № 8. С. 56–61.
2. Клебанова Т.С., Трунова Т.Н. Диференціація регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку. *Економіка розвитку*. 2009. № 1(49). С. 5–8.
3. Клебанова Т.С., Гур'янова Л.С., Сергієнко Е.А. Моделі диференціації конкурентних позицій регіонів. Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики / заг. ред. д.е.н., проф. В.С. Пономаренка, д.е.н., проф. М.О. Кизима, д.е.н., проф. О.М. Тищенко. Харків : ФОП Лібуркіна Л.М. ; ВД «ІНЖЕК», 2009. 264 с.
4. Клебанова Т.С., Гур'янова Л.С., Сергієнко Е.А., Гончаренко Г.С. Модель аналізу асиметрії регіонального розвитку. *Проблеми економіки*. 2012. № 2. С. 27–33.
5. Клебанова Т.С., Іванов В.В., Дубровіна Н.А. Методи прогнозування. Навчальний посібник. Харків : Вид. ХГЕУ, 2002. 372 с.
6. Клебанова Т.С., Трунова Т.Н. Диференціація регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку. *Економіка розвитку*. 2009. № 1(49). С. 58.
7. Кононов Д.А. Сценарний аналіз динаміки поведінки соціально-економічних систем. URL: <http://www.econ.asu.ru/old/sborn/finmath2001/pdf/1.pdf> (дата звернення: 20.06.2019).
8. Матеріали науково-практичної конференції «Ситуаційні центри: моделі, технології, досвід практичної реалізації». URL: <http://www.zdt-magazine.ru/publik/sviaz/2006/julay-06-07-pri.htm> (дата звернення: 20.06.2019).
9. Плюта В. Порівняльний багатомірний аналіз в економетричному моделюванні / пер. з польського В.В. Іванова. Москва : Фінанси і статистика, 1989. 172 с.
10. Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л. Економічна безпека регіону: аналіз, оцінка, прогнозування : монографія. Харків, 2004. 144 с.
11. Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Кизима Н.А. Сучасні підходи до моделювання складних соціально-економічних систем. Харків, 2011. 280 с.
12. Сошнікова Л.А., Тамашевіч В.Н., Уебе Г., Шефер М. Багатомірний статистичний аналіз в економіці / за ред. проф. В.Н. Тамашевіча. Москва, 1999. 203с.
13. Ястребова А.С., Никифорова О.В., Чаговец Л.А. Моделювання процесу вирівнювання диспропорцій розвитку регіональних систем з використанням податкових важелів. *Проблеми економіки*. 2012. № 2. С. 58–62.
14. Вдовічен А., Кругляно А. Диспропорційність розвитку регіонів: європейський досвід та його Застосування в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1(163). С. 220–231.
15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.05.2019).
16. Курьянова Е.В. Аналіз оборота розничної торгівлі в оцінці розвитку Челябінської області. *Регіональне розвиття*. 2014. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-oborota-rozничnoy-torgovli-v-otsenke-razvitiya-chelyabinskoy-oblasti> (дата звернення: 27.06.2019).
17. Мазаракі Т.А., Мельник Т.М., Юхименко В.В. та ін. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання : моногр.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 652 с.
18. Awokuse Titus O., Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-led or Import-led *Applied Economics*. 2008. № 40. P. 161–173.
19. Esfahani H.S. Exports, imports, and economic growth in semi-industrialized countries *Journal of Development Economics*. 1991. Vol. 35. Issue 1. P. 93–116.
20. Селезнев М.А. Социальная революция. Москва, 1971. 215 с.
21. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством : підручник. Львів : Українська академія друкарства, 2008. С. 64–65.

22. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством. Донецьк : НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2000. 503 с.
23. Голошубова Н.О., Кавун О.О., Торопков В.М. та ін. Підприємницькі мережі в торгівлі : монографія / за заг. ред. Н.О. Голошубової. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 344 с.

References:

- Donchenko, Yu.V., Yevchenko, A.V., & Zhelezniakov, S.S. (2004). Sotsialno-ekonomichni aspekty otsinky ta rehuliuвання terytorialnoi asymetrii u rozvytku administratyvnykh raioniv [Socio-economic aspects of assessment and regulation of territorial asymmetry in the development of administrative districts]. *Question of statistics*, no 8, pp. 56–61.
- Klebanova, T.S., & Trunova, T.N. (2009). Dyferentsiatsiia rehioniv Ukrainy za rivnem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Differentiation of regions of Ukraine by the level of socio-economic development]. *Economics of development*, no 1(49), pp. 5–8.
- Klebanova, T.S., Hurianova, L.S., & Serhienko, E.A. (2009). Modeli dyferentsiatsii konkurentnykh pozysii rehioniv [Models of differentiation of competitive positions of regions]. Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky / Pid. red. d.e.n., prof. Ponomarenka V.S., d.e.n., Prof. Kyzyma M.O., d.e. n., Prof. Tyshchenka O.M. Kharkiv: FOP Liburkina L.M.; VD «INZhEK», 264 p. (in Ukrainian)
- Klebanova, T.S., Hurianova, L.S., Serhienko, E.A., & Honcharenko, H.S. (2012). Model analizu asymetrii rehionalnoho rozvytku [Model of analysis of asymmetry of regional development]. *Problems of economy*, no 2, pp. 27–33.
- Klebanova, T.S., Ivanov, V.V., & Dubrovina, N.A. (2002). Metody prohnozuvannya. Navchalnyi posibnyk [Methods of forecasting. Tutorial]. Kharkiv: Vyd. KhHEU, 372 p. (in Ukrainian)
- Klebanova, T.S., & Trunova, T.N. (2009). Dyfferentsyi atsiia rehioniv Ukrainy za rivnem sotsialno-ekonomicheskoho rozvytku [Differentiation of regions of Ukraine by the level of socio-economic development]. *Economics of Development*, no 1(49), 58 p.
- Kononov, D.A. Stsenarnyi analiz dynamiky povedinky sotsialno-ekonomichnykh system [Scenario analysis of the dynamics of behavior of socio-economic systems]. URL: <http://www.econ.asu.ru/old/sborn/finmath2001/pdf/1.pdf> (accessed: 20.06.2019).
- Materialnaukovo-praktychnoikonferentsyy(2006).Situatsiintsentry: modeli, tekhnolohii, dosvidpraktychnoirealizatsyy [Situational centers: models, technologies, experience of practical realization]. URL: <http://www.zdt-magazine.ru/publik/sviaz/2006/julay-06-07-pri.htm> (accessed: 20.06.2019).
- Pliuta, V. (1989). Porivnialnyi bahatovymirnyi analiz v ekonometrychnomu modeliuvanni [Comparative multidimensional analysis in econometric modeling] / translated from Polish V.V. Ivanova. Moscow : Finansy i statystyka. (in Russian)
- Ponomarenko, V.S., Klebanova, T.S., & Chernova, N.L. (2004). Ekonomichna bezpeka rehionu: analiz, otsinka, prohnozuvannya: monohrafiia [Economic security of the region: analysis, evaluation, forecasting: monograph]. Kharkiv: VD «INZhEK». (in Ukrainian).
- Ponomarenko, V.S., Klebanova, T.S., & Kyzyma, N.A. (ed) (2011). Suchasni pidkhody do modeliuvannya skladnykh sotsialno-ekonomichnykh system [Modern approaches to modeling complex socio-economic systems]. Kharkiv: FOP Aleksandrova K.M.; VD «INZhEK». (in Ukrainian)
- Soshnykova, L.A., Tamashevich, V.N., Uebe, H., & Shefer, M. (1999). Bahatomirnyi statystychnyi analiz v ekonomitsi [Multidimensional statistical analysis in economics] / Pid red. prof. V.N. Tamashevicha. Moskva: YuNITIDANA. (in Russian)
- Yastrebova, A.S., Nykyforova, O.V., & Chahovets, L.A. (2012). Modeliuvannya protsesu vyrivniuvannya dysproportsii rozvytku rehionalnykh system z vykorystanniam podatkovykh vazheliv [Modeling the process of equalizing disproportions in the development of regional systems using tax levers]. *Problems of Economy*, no 2, pp. 58–62.
- Vdovichen, A., & Kruhlianko, A. (2015). Disproportsiiniist rozvytku rehioniv: yevropeyskyi dosvid ta eho zastosuvannya v Ukraini [Disproportionality of regional development: European experience and its Application in Ukraine]. *Current problems of the economy*, no 1(163), pp. 220–231.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 14.05.2019).
- Kurianova, E.V. (2014). Analiz oborota roznychnoi torhovli v otsenke razvytyia Cheliabynskoi oblasti [Analysis of Retail Trade Turnover in Assessing the Development of the Chelyabinsk Region]. *Regional Development*, no 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-oborota-roznichnoy-torgovli-v-otsenke-razvitiya-chelyabinskoy-oblasti> (accessed 27.06.2019).
- Mazaraki, A.A., Melnyk, T.M., & Yukhymenko, V.V. (2011). Strukturna pereorientatsiia zovnishnoi torhivli u systemi faktoriv ekonomichnoho zrostannia : monohr. [Structural reorientation of foreign trade in the system of factors of economic growth: monogr.] / [ta in.]; za zah. red. A.A. Mazaraki. Kyiv. nats. torh.-ekon. un- t. (in Ukrainian)
- Awokuse Titus O. (2008). Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-led or Import-led. *Applied Economics*, no. 40, pp. 161–173.
- Esfahani, H.S. (1991). Exports, imports, and economic growth in semi-industrialized countries. *Journal of Development Economics*. Vol. 35. Issue 1, pp. 93–116.
- Seleznev, M.A. (1971). Sotsyalnaia revoliutsiia [The Social Revolution]. Moskva. (in Russian)
- Shtanhret, A.M. (2008). Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom: pidruchnyk [Crisis Management Enterprise: A Textbook]. Lviv: Ukrainian Academy of Printing, pp. 64–65.
- Sytnyk, L.S. (2000). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom [Organizational and economic mechanism of crisis management of enterprise]. NAN Ukrainy, In-t ekonomiky promyslovosti. Donetsk: IEP NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- Holoshubova, N.O., Kavun, O.O., Toropkov, V.M. ta in. (2014). Pidpriemnytski merezhi v torhivli : monohrafiia [Entrepreneurial Networks in Commerce: A Monograph] za zah. red. N.O. Holoshubovoi. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. (in Ukrainian)